

הזדקנותם של ילדי השואה*

יהודית קסטנברג**, מילטון קסטנברג**

שדים
השלכת את ילדותי מעל פני
לא תפצתי בה יותר
לא היה בה כל טוב
אך היא שבה אלי

מסרתי את ילדותי
למישה שאלי זקוק לה
אבל אף אחד לא רצה בה,
והיה עלי לשתה בחורה

פרנססקה ורדנור קאן

הזדקנות ראשונית היא הזדקנות מובנית באורגניזם, ואילו הזדקנות משנית מתרחשת
לכעיות הנוצרות כתוצאה ממרחקים סביבתיים, כגון טראומה. תופעה של הזדקנות ילדים
ראינו רק לאחר השואה. טווח תלמים של מראווינו, שהיו ניצולים ילדים, נע
בין 47 ל-71. הם אמרו לנו משפטים כמו: "איבדתי את ילדותי", "ילדותי נגנבה ממני",
"הפכתי למבוגר בטרם עת". אנו משערים, כי תהליך ההזדקנות יכול להתרחש לא רק
בקרוב מבוגרים, אלא גם בקרב ילדים, בעקבות השפעה של טראומה חזקה - גופנית
(נפשית).

בחלק הראשון של המאמר נדון בשאלה: כיצד הילדים אשר נרדפו וסבלו קשות
הזדקנו מבהנה גופנית ונפשית, ובאיזה אופן דמה תהליך ההזדקנות אצלם לתהליך
המתרחש בקרב מבוגרים? חלק זה יכלול מובאות מהספרות המתארת תהליכי הזדקנות
בתקופת השואה ואת ההתנהגות לאחר השחרור. בחלק השני של המאמר נדון בשאלה:
איזו השפעה הייתה לתופעות של מסחר ושל טראומה בקרב ילדים במהלך השואה על
ההתפתחותם ועל יכולתם להתמודד עם משניות התפתחותיות של התבגרות, בגרות
וזקנה?

* Used by permission from Kestenberg J.S., Brenner J. (1995), *The Last Witness: The Child Survivor of The Holocaust*, Chapter 9, American Psychiatric Press, Washington D.C.

** תכנית לחקר גנאלאמיה של רדיפות שיתופיות בישראל

6. Garsons B.P. & Carlier L.V. (1992). Post-Traumatic Stress Disorder: The History of a Recent Concept. *British Journal of Psychiatry*, 162, pp. 742-748.
7. Gross S. (1988). The Relationship of Severity of Holocaust Conditions to Survivors' Child-Rearing Abilities and their Offsprings' Mental Health. *Family Therapy*, 15, pp. 211-222.
8. Kav Venaki S., Nadler A. & Gershoni H. (1985). Sharing the Holocaust Experience: Communication Behaviors and their Consequences in Families of ex-Partisans and ex-Prisoners of Concentration Camps. *Family Process*, 24, pp. 273-281.
9. Krystal H. (1968). *Massive Psychic Trauma*, International University Press, New York.
10. Kuch K. & Cox B.J. (1992). Symptoms of PTSD in 124 Survivors of the Holocaust. *American Journal of Psychiatry*, 149, pp. 337-340.
11. Lifton R.J. (1967). *Death in Life: Survivors of Hiroshima*, Simon and Schuster, New York.
12. Marcus P. & Rosenberg A. (1989). *Healing their Wounds: Psychotherapy with Holocaust Survivors and their Families*, Praeger, New York.
13. Mollica R.F., Wyszak G. & Lavelle J. (1987). The Psychosocial Impact of War Trauma and Torture on Southeast Asian Refugees. *American Journal of Psychiatry*, 144, pp. 1567-1672.
14. Nadler A. (1987). The Validity of Transgenerational Effects of Holocaust Survivors: A Reply to Silverman. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55, pp. 12-128.
15. Nadler A. & Ben Shushan D. (1989). 40 Years Later: Long Term Consequences of the Holocaust on Kibbutz and City Survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, pp. 287-294.
16. Nadler A., Kav Venaki S., Gleiman B. (1985). Externalization - Internalization of Aggression in Sons and Daughters of Holocaust Survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, pp. 365-370.
17. Niederland W.G. (1968). The Psychiatric Evaluation of Emotional Disorders in Survivors of Nazi Persecution. in: Krystal H. (ed.), *Massive Psychic Trauma*, International University Press, New York.
18. Schindler R., Spiegel C. & Malach E. (1992). Silences: Helping Elderly Holocaust Victims Deal with The Past. *International Journal of Aging and Human Development*, 35, pp. 243-252.
19. Segev T. (1991). *The Seventh Million: The Israelis and the Holocaust*, Keter, Tel-Aviv (Hebrew).
20. Smitzer M. (1994). Fifty Years of Solitude. *Cinematheque*, 73, pp. 6-9 (Hebrew).
21. Solomon Z., Koller M. & Mikulincer M. (1988). Combat Related Post Traumatic Stress Disorder among Second-Generation Holocaust Survivors: Preliminary Findings. *American Journal of Psychiatry*, 147, pp. 865-868.
22. Yuchtman-Yaar E. & Menahem G. (1993). Socioeconomic Achievements of Holocaust Survivors in Israel: The First and Second Generation. *Contemporary Jewry*, pp. 95-124.

ככל שהילדים היו זמן רב יותר ביחידות השואה", כך הפכו כמבוגרים טרם זמנם, מנוגנים על משפחותיהם ובעלי יכולת תגובה מהירה על מעורר של סכנות. אולם, נראה כי מאחורי אותו ילד מבוגר, מפורד ועצור חי' לי, כמעט באופן עצמאי, ילד אשר הפגישות והדחפים שלו היו נכונים להתפרץ בהתאמת הדמויות.

רוב הילדים אשר איבדו את הוריהם, את קרוביהם המבוגרים או את מציליהם נאלצו לקחת על עצמם תחומי אחריות של מבוגרים. אולם, גם ילדים אשר נותרו עם הוריהם הפכו למבוגרים בטרם עת. ילדים רבים נכחו לדעת כי הוריהם הפכו לחסרי ישע. ככל שהילד היה צעיר יותר וכל שרואה הערץ את הוריו, כן היה לו קשה יותר לחיות בהתאמות מצב ההורים. דוגמה מרגשת לכך היא אותו ילד בן חמש אשר השפיל את עינו בכושה כאשר ראה את אביו שוכב בצניעות על הרצפה ונתון לבעיטות ולהכות של איש ה-S.S. הוא מספר: "לא יכולתי להביט בפניו של אבני". נראה כי האב הבחין בצער השקט של בנו. הוא קם על רגליו, השיער את מבטו לעבר בנו בעודו קורא חזק על המרמז שהיכה אותו עד מוות. הילד היה חסר אונים, אך נאח. אביו הורה לו כיצד מתגים בכבוד. הילד שנתר לבדו ברח לעזרתו, ויחד עם חברו של אביו הפך למרטיין הצעיר ביותר. האב הותיר בו את המורשת כי עליו להגן על עצמו, ואם ניטל עליו למות- אזי יש למות בכבוד. הורים רבים אשר השפילו לעיני ילדיהם מצאו עצמם מונוגים על-ידי ילדיהם. אחדים הצליחו לשמור על התדמית האדיאלית של הורה, תדמית אשר אפשרה לילדיהם לשמור על האמונה הלוותית שלהם ולבקש הגנה ממבוגרים אחרים.

לאחר השחרור

השחרור הבא לילדים רגעים של שמחה מהולה בעצב בשל אובדן ההורים, האחים והקרובים. ככל שגילם של הילדים אשר איבדו אמון במבוגרים היה קטן יותר, כך היה להם קשה יותר להתאמץ עצמם למציאות החדשה. הם התנהגו כאילו הם עדיין חיים תחת איים, מבחלים, שקטים יתר על המידה וצניחנים ללא תנאי.

רובת ובה 200 ילדים קטנים הגיעה ליושלים לאחר המלחמה. רבים מהילדים נולדו במחתות הריכוז. הם חונכו שלא ללכת, ולמדו כי רק שקט מוחלט עשוי להצילם. בראותה אתם קראה אחת המבוגרות: "כמה מבוגרים נראים הבאים!". היא חשה כי המבוגרים יכולים ללמוד על משמעת עצמית מאותם עוללים. למרות הניסיון לדבר עמם בשל אדם הם נותרו שקטים ולא הוציאו הנה מפיהם. גם כשנתחד לבדם הם לא שברו את השתיקה, ונאו כחיות קטנות נפחדות. הרצינות והאיפוק של אותם ילדים צעירים התפרש כהמשך להסתגלות הבוגרת לתנאים המאיימים על חייהם מן הצד. לנו נראה הדבר גם כהמשך של חרדת דוים שקטה מצד עוללים מפורדים.

אלא העמיקה. היא העמיקה משום שהילדים נהיו מודעים לאובדניהם וסבלו מרגש האשם של הניצול. קונפליקט נאמנות התעורר אצל ילדים רבים אשר מצאו מקלט במנוגרים או אצל משפחות נוצריות. ילדים אלה עמדו צללים ובעו על ברכיהם בתפילה.

הסבר לשימוש הממושך בצלב מובא על-ידי אשה אשר חקרה את המוסדות היהודיים ברומא. בדבריה אודות לאה, אחת הילדות שם, היא מסבירה: "הצלב שהיא עונדת מפלל את מקומם של הוריה". הצלב הפך לאובייקט המקשר בין החברים לבין הילד. הדבר הוא בעל משמעות במיוחד לאור העבודה כי המשפחה החדשה התצורה

ורשה. בתחילה הגיעו רק תינוקות שסבלו מתת-הזונה קיצונית, מדיסטרופיה או מאסטרופיה מתקדמת. עד למצאת השנייה של 1942 רוב החולים הקטנים כבר היו מעל גיל 8. הצוות הרפואי אבחן אסטרופיה ללא בצקת בקרב הילדים המורעבים. למרות שלא הייתה עדות לתופעות זיקנה, כגון: קטרוקט או אסטרופיה מוחית, התרחש אצלם תהליך הירסי שטיפו מוות מוקדם.

השינויים הראשונים שנגרמו עקב מחלות הרע בקרב הילדים היו שינויים בהתנהגות. הילדים הפכו לאישיים, אפסיים, חסרי המור, עצבניים וחסרי יכולת משחק. התנהגותם דמתה להתנהגות של בוגר, אך הומה האינטלקטואלית שלהם הייתה נמוכה. כאשר רמת הת-הזונה ירדה, חזרה ההתפתחות הפסיכולוגית לרמתה הנורמלית. בשלבים המתקדמים של הרע שכבו הילדים על הצד. הגדילה נעצרה, כך שילד בן חמש נראה כבן חמש. תופעה דומה דווחה אצל ילדים שגדלו באשוויי. האטת תהליך הגדילה והאחר במוקציות האינטלקטואליות לו לעתים קרובות פשינויים נופניים הקשורים לתהליכי זיקנה על איברים רבים ולווה בהאטת קצב הדופק ובהופעת ירידה ברגישות מערכת העצבים האוטונומית.

למרות שאינו יכולים לדבר על תהליך הזקנות אמיתי במקרים בהם ההתפתחות הואטה בשל תת-הזונה, הרי שתזונה חוללים החולים והמורעבים דומים מאוד לתזאורם של מבוגרים מדיקנים. לכן, לא רק תהליך הזקנות פסיכולוגית פעל בקרב אותם ילדים אשר נידונו למוות, אלא גם תהליך הזקנות גופנית.

מידע נוסף מגור ורשה מגיע אלינו מתיאוריה המרגשים של שווייגר. היא כותבת כי לקראת הסול הגטו היו יותר כחשים מרעב, ילדים בעלי עיניים של מבוגרים. היא מתארת ילדים ששהו באף חולי השתפת. הילדים היו מודעים למוות הבלתי נמנע שלו הם נידונו, אך בו בזמן היו ממתקים מהוועות הומוניות, כמו מונוגים על-ידי חומה בלתי נראית. מירי יום ראו הרופאים את הגוף הנפוח ואת הפנים חסרי המבע של ה"יצורים חסרי הגיל", בני 4 - 12. שווייגר מתארת גם ילדים אשר הוחבאו מהאצנים, ולא סבלו מורעב. במקרים אלה התעוררו סכנות אחרות. על הילדים המוחבאים נאסר לכנות או לדבר. היה עליהם להישאר שכובים במיטתם כמעט כל היום. כתוצאה מכך פסקו הילדים מללכת.

השפעת הזדקנות אחת בקרב הילדים הייתה פיתוח חוש אחריות חדש. ילדים, אשר הפכו למפרסמים של משפחותיהם, גבו והבריחו תוך סיכון חייהם.

ילדים בוגרים מגלים או מבוגרים טרם זמנם?

אייזנברג הדפיס מחדש חלק ממאמרה של לנה קיכלר בנושא רגשות הילדים הניצולים, אשר אספה לנה לאחר המלחמה. ילדה בת 14 סיפרה לה סיפור מצמרר אודות אחותה חלנה. כאשר ירדה חלנה לבית בבורחה מהגטו, סבלו סביבה ילדים רבים שבקשו ממנה לקחתם עמה. הם התחננו בפניה. נשקו את ידיה והביטו לה: "לא אכנה; אתנתג פה; גם אני רוצה לחיות!". הם היו קטנים מדי ועלולים היו לסבוע בביוב. חלנה התחשמה מחמתם של אותם ילדים קטנים. הם ידעו כי נידונו למוות, ופחדו מאוד למוות לכך. האם אותם ילדים היו כמבוגרים או שמא כילדים בוגרים מגלים?

חוסר האיונים של אמהות עורר תגובה בוגרת בקרב ילדיהם. הילדים נראו כבעלי אוריינטציה מציאותית רחבה מעבר למצופה בגילם. עד ראיה מתאר את הילדים שנשלחו

עצמו וכמה מחבריו באמרי להם: "כנאו נאסוף כמה גופות", כאילו זו הייתה הפקודה אותה היו צריכים למלא בהערסם על הרופאים המבוגרים הם נשאו את הגופות הכבדות, התרחקו והתעורבו בקרב אלה שלא נבחרו לתאי הגזים. מאוחר יותר בחיו בחר חררי לנו בשכונת מוסכנות, והיה נאה מאוד בעצמו כאשר יצא חי ממצבים בהם חיו היה נתונים בסכנה.

מוראיינים רבים אמרו לנו כי כמתבגרים הם היו עוסקים בצורך לשרוד, כך שלא היה להם פנאי לחשוב על מין. למרות זאת, לא מעטים מדווחים על פעילות מינית במהלך תקופת הרדפה. השאיפה לחוות חוויה מינית לפני מותם דחפה רבים מהם לקיים יחסי מין טרם זמנם. לאחר המלחמה נישואין מוקדמים והורות מוקדמת היו נפוצים מאוד. ילדים ניצולים אשר התגשו מבני זוגם מאוחר יותר בחיים טענו שלא היו בשלים לנישואין ולאחיות הכרוכה בכך. לעתים קרובות נזקקו שני בני הזוג ליחס אמרי, ולכן התקשו למלא תפקידי הורות. נשים רבות סיפרו שלא ידעו כיצד לספל בתניקות וכיצד לשרק עם הילדים. הן רצו לחזור ולחיות את חיותן הילדות שלהן, אך במקום זאת הן נשאו מטלה שהייתה גדולה מכוללתן. במקום להתפתח אט אט בשלב של התבשיות קודם-גורת, נותרו לעתים ילדים ניצולים בשלב של התבגרות מתמשכת. ההסבר לשאלה כיצד ניתן ליישב תופעה זו עם הודקנות מוקדמת ניתן בדוגמא של אותו אדם שהיה במעצר של אבני. בשחרור תקופה זו בחייו הוא ניזכר כי תוך שישה שבועות הוא הודקן במספר שנים, ונאז הוא לא המשך להתבגר. כשלא הצליחו הילדים הניצולים למלא מאוחר יותר תפקיד של הורה או של בן זוג לשבעות רצונם, הם נתקפו דיכאון, הדיכאון נבע מהחובה, שלא עמדו בה, להמשיך את קיום השושלת.

ניצוד חווים ילדים ניצולים את ציוני הדוד הנומסטביים של ההזדקנות?

כמעט כל עשור שחולף מבא עמו שינוי בגישה הנפשה אחת של העבר ושל העתיד. מה נעשה? מה עוד ניתן לשונו? מה טומן בחובו העתיד? נראה כי גל המשיבים מהווה ציון דרך משמעותי בתהליך ההזדקנות הצפויה לפרשה למלאת, אובדן בן-זוג יקר וסבל כרוני ממחלות הם ציוני הדוד של גיל זה. אשה בבת 50 החלה לסבל מדיכאון. היא לא השלימה עם העובדה כי היא אינה עוד "ילדה שהתבגרה טרם זמנה". היא ראתה את עצמה כילדה שמה ויזדותיות למדי, אשר למדה לשרוד ומצפה לעתיד. בגיל 50 היא הייתה בהלם בהגישה שלא נותר לה די זמן לתכנן את עתידה. אשה בת 55 התלונה אף היא על לא הול לה מספיק שנים לשחק. משחקים וצמצומים חסרו לה בילדותה. כבונת היא למדה הינד לליל הדך. היא סיפרה כי היא אהבת לשחק במשחקים גם בעצמה, ללא נכדיה או ילדים אחרים. היא מרגישה שהיא רוצה להחזיר לעצמה את ילדותה האבודה.

גבי לורנה אמרה כי היא איבדה את נעוריה והסיפה: "כמתבגרים מסוגלים הפכת למבוגרת למחצה, לא למגרי מבוגרת ולא למגרי נערה". לעולם לא ניתן יהיה לפצות על אובדנה. גבי ארנה מוסיפה: "גם אני מרגישה כך, חוויית החברות פסחה עליי". גבי רבקה אומרת כי ילדותה נשדדה ממנה, והיא הפכה למבוגרת טרם זמנה. היא סברה כי לא הייתה באמת, משום שהיא נשדדה פעמיים, פעם מילדותה ופעם כשהחלה להזדקן.

החוויות ממוססים על ארכיונו ועל דיון בנושא הזיקה שהתנהל ב-27 בדצמבר 1991 במסגרת קבוצת ילדים ניצולים ממיאמי.

רגשות השייכות שבהם כפרונטים הנוצרים היו המשך לקשרי המשפחה היהודית האבודה שלהם.

לאחר המלחמה ניסו מחונכים להחזיר מעט שמת ילדות בקרב הניצולים הצעירים. כפי שניסחה זאת וולפגהיים: "המשחק מקל על חיי הילד". באמצעות המשחק יכול הילד לעבד את חוויותיו הטראומטיות. הוא עובר מפסיכיות לאקטיביות, מחסור ישע לשליטה תוך עירור פטויה עם מציאות, באופן בו גם הניסיון הקשה ניתן לשליטה. גילום תפקיד המבוגר מהווה גורם חשוב המסייע לילדים להבין את התנהגות המבוגרים. במהלך המלחמה ולאחריה רצו המבוגרים שהילדים יעשו, ילמדו ויתעלמו מהאירועים הקשים. למרות זאת לא שמענו על ילדים ניצולים אשר גלמו באופן ספונטני את רדיפות העבר שלהם במשחק, ללא עירור המבוגרים. ייתכן שלאחר שנים של טראומה, החיאת העבר בצורת משחק איבדה מתארך המרפא שלה, הואיל וגם היא כמו היזכרון הפכה למקור כאב. איבוד יכולת המשחק של הילדים מצביע על הזדקנות בטרם עת. כמו מבוגרים, במקום לעבד את חוויותיהם הטראומטיות, הם התנהו כאילו חסכה עדיין קיימת.

הילדים איבדו אמון באנשים, הם לא יצפו מהמבוגרים לקיים את הבטחותיהם. ילדים רבים במנה בוכנוולד היו פרושים. משמעות החיות עבורם הייתה ניצול לרעה של כוח. הם היו הסינטיים ובלתי צייתניים, עד אשר הושלטה עליהם מרות. המתבגרים יותר התנהו כמו המבוגרים השולטים, שאותם הכירו מהמתנה. אך כשקרתה ההזדמנות, אולי כיזכרון ממורי המחנות, רצו הילדים ללמוד ולהתקדם. חשוב היה להם שמוריהם יהיו אנשים טובים. רבים מהם התקדמו במהירות למרות הנסיבות הקשות. כולם היו תלמידים רציניים יותר על המידה, אך יחד עם זאת רצו להיות ככל הילדים.

נחונים נחרים אודות השפעה של רדיפה מסיבית וחוזרת על ההתפתחות

תינוקות בגיל קדם-דבור לא היו מסוגלים לעמוד ברע ובמחלות, אותם מעטים ששרדו היו צריכים להתמודד עם החודות, עם הדיכאונות ועם ההיזדרדות הגופנית של אמנותיהם. המידות מהאם מבלי שיימצא מספל מחליף הביא לציצית צורות מוקדמות של דיכאון: אפטיה, חוסר תנועה וכן סירוב לאכול ולשחק. הפירוד מהמפלים, אשר בא לאחר מכן, הייתה חורה על הטראומה. המראה המבוגר של אותם ילדים נבע בחלקו מחסך בחיקוי, פעולה האופיינית לתקופת הילדות.

במקרים מסוימים הילדים לא ידעו לשמור סוד וחשפו מבלי משים פורטים משמעותיים. כמו אותה ילדה בת שנתיים אשר דקלמה בפני מפיליה הנוצרים את שמה הפולני החוש, אך גם את שמה היהודי. מקרה אחר היה של ילד בן ארבע, אשר ברח מהגטו וחזב ללוחה. שם שחק עם ילדים בני גיל. הוא רצה להיות אחד מהם, אך כאשר הם שיחקו בנסיייה ושרו שירי דת הוא ציין מתוך הרהור: "סבי בטור שר שירים אחרים". מבוגרים סברו בצדק כי לא ניתן לסמוך על ילדים על תכונותיהם ועל דאונותיהם. הם סברו כי בדרך זו הם מניינים על חוס המבוגרים מלספר לילדים על תכונותיהם ועל דאונותיהם. הם סברו כי בדרך זו הם של הילדים. ילדים בגיל בית ספר צמאו למידע. סקרוניהם אודות מציאות חיייהם הייתה גדולה. בשל העובדה כי בית הספר נשלל מהם הם האזינו לדברי המבוגרים ממד עניין רב.

מחנכים צעירים שהפכו למפרנסים של משפחותיהם חוו את פעילותם רבת

17. Freud A. & Dann S. (1951), An Experiment in Group Upbringing, *Psychoanalytic Study of the Child*, 6, pp. 127-168.
18. Hemmendinger J. (1986), *Les Enfants de Buchenwald*, Pierre-Marcel Favre, Paris.
19. Hognan F. (1988), The Experience of Catholicism for Jewish Children During World War II, *Psychoanalytic Review*, 75(4).
20. Kahn C. (1994), Psychotherapeutic Effects of Research Interviews, in: *Children During the Nazi Reign* (see 15 above).
21. Kammer F. (1982), Horrors and Tragedy of a Winter in the Forest, from *Winter in the Forest*, in *Anthology of Holocaust Literature*, pp. 155-157, Quoted after Eisenberg (see 12 above).
22. Kestenber J.S. (1991a), Children Hiding in Different Countries, Where Did They Hide, What Did They Hide and How, and Are They Still Hiding?
23. Kestenber J.S. (1991b), Hidden Children. Latency Age During the Holocaust. Prepared for the Symposium 'Verfolgte Kinder und die Kinder der Verfolgten, of the University Erlangen-Nurnberg.
24. Kestenber J.S. (1993), Children Under the Nazi Yoke.
25. Kestenber J.S. (1989), Coping with Losses and Survival, in: *The Problem of Loss and Mourning: New Psychoanalytic Perspectives*, Shabad P. & Dietrich D.R. (eds.), International Universities Press, New York.
26. Kestenber J.S. (1975), *Children and Parents*, Basic Books, New York.
27. Kestenber J.S. (1972), Psychoanalytic Contributions to the Problems of Children of Survivors from Nazi Persecution, *The Israel Annals of Psychiatry & Related Sciences*, 10(4), pp. 311-315.
28. Kestenber J.S. & Brenner I. (1986), Children Who Survived the Holocaust, The Role of Rules and Routines in the Development of the Super Ego, *Int. Psycho Analysis*, 67/3, pp. 309-316
29. Kestenber J.S. & Gampel Y. (1983), Growing Up in the Holocaust Culture, *Israel Annals of Psychiatry & Related Sciences*, 20/1 & 2, pp. 129-146.
30. Kestenber J.S. & Kestenber M. (1988), The Sense of Belonging and Altruism in Children Who Survived the Holocaust, *Psychoanalytic Review*, 75(4).
31. Kestenber M. (1991), Child Survivors Revisited, in: *Children During the Nazi Reign* (As Previously Cited).
32. Kestenber M. (1990), The Effect of Interviews on Child Survivors, in: *Children During the Nazi Reign* (as Previously Cited).
33. Kichler L. (1963), Hiding in a Bunker, Passing as an Aryan, Many's Unforgettable Story, from: *Massacre of European Jewry*, Israel World Hashomer Hazair, pp. 166-174, Quoted after Eisenberg.
34. Kelm O. (1965), Young People in Terezin, in: *Terezin, The Council of Jewish Communities in the Czech Lands*, Prague, pp. 74-85.
35. Kris E. (1956), The Recovery of Children Memories in Psychoanalysis, Reprinted in: *Selected Papers of Ernst Kris*, Yale University Press, New Haven.
36. Krysia H. (1988), *Integration and Self-Healing, Affect, Trauma, Alezithymia*, The Analytic Press, New York.

ניצולים. למרות שהם עברו את השלבים ההתפתחותיים הרגילים, לחוויותיהם במהלך השואה יש השפעה מארגנת עם חיייהם שלאחר השואה. למרות שהם מגיעים לשלב בחיים שבו הזיקנה צפויה, הם משפיעים מאוד מתעוררות שהם "איבדו את ילדותם" מבלי לקבל פיצוי על כך בצורה של חיים ארוכים יותר.

גנרליזאציה

1. Albertus H. (1989), *Buchenwald Helt Nationale Mahu und Gedenkstadt Buchenwald*, Weinmar-Buchenwald, Staz und Druck Druckhaus.
2. Avital M., *Liberated after Living Through the Hell of Nine Camps*, From an Unpublished Manuscript, Quoted after Eisenberg, This biblio.
3. Auerhan N.C. & Laub D. (1984), Annihilation and Restoration: Post-Traumatic Memory as Pathway and Obstacle to Recovery, *Int. Review of Psychoanalysis*, 11, pp. 327-344.
4. Bass H. (1990), Counter-Transference Reactions in Interviewers of Child Survivors, Presented at 13th Annual Convention of the International Psychohistorical Association, Panel on: The Effect of Retrospective Interviews on Child Survivors, New York City.
5. Bowlby J. (1973), *Attachment and Loss*, Vol. 2, Separation, Basic Books, N.Y.
6. Brenner I. (1988), Multisensory Bridges in Response to Object Loss During the Holocaust, *Psychoanalytic Review*, 75(4).
7. Brenner I. (1991), Integrative Effect of the Interview on a Child Survivor, Presented at 14 Annual Convention of the International Psychohistorical Association, Panel on: The Effect of Retrospective Interviews on Child Survivors, N.Y.
8. Busse E. (1989), The Myth in History and Science, in: *Geriatric Psychiatry*, ed. Busse E.W. & Blazer D.G., American Psychiatric Press, Washington D.C., pp. 3-34.
9. Cohen D. (1982), A Story with a Dramatic Happy Ending, in: *Children of the Holocaust*, Quoted after Eisenberg in this Biblio, pp. 326-328.
10. Edelbaum B. (1980), *Growing Up in the Holocaust Culture*, Kansas City.
11. Eisen G. (1988), *Children and Play in the Holocaust*, Games Among the Shadows, Amherst, The University of Massachusetts Press.
12. Eisenberg A. (1982), *The Lost Generation*, The Pilgrim Press, New York.
13. Eitinger L. & Streum A. (1973), *Mortality and Morbidity of Excessive Stress*, Humanities Press, New York.
14. Erikson E.H. (1959), *Identity and the Life Cycle*, International Universities Press, N.Y.
15. Fogelman E. (1994), Effects of Interviews with Rescued Child Survivors, in: *Children During the Nazi Reign*, Edited by Judith S. Kestenber and Eva Fogelman, Westport Ct., Greenwood Publishing Company Group Inc., Interviews on Child Survivors, New York.

עם הזדקנות הניצולים*

על דינאלי

אום חייבים להתבונן בהם בחירות. המראה שלהם משקף ... הם נראים כמו זאחורים. הם אוכלים, הם צוחקים, הם אוהבים. הם מתפשים כסף, תחילה, אחרת, כמו זאחורים. אבל זה לא אמיתי. כל מי שראה את מה שהם ראו אינו יכול להיות כמו זאחורים, אינו יכול לצחוק, לאהוב, להתפלל, להתמקח, לסבול, להשתגע או לשכוח כמו זאחורים.

אלי ויזל

אחת השאלות העיקריות שמתבשרת בחריפות על-ידי ההתרחקות של אלי ויזל היא כיצד חוויות חיים טראומטיות משפיעות על התהליך הנוירומיטרי של ההזדקנות. בעוד שקטע זה מתאר את ניצולי השואה הנאצית, הוא יכול היה לתאר ניצולים של טראומה אחרת. המחקרים האפידמיולוגיים האחרונים בארצות הברית מצביעים על כך ששיעורי PTSD באוכלוסייה הכללית הינם משמעותיים וגבוהים הרבה יותר מכפי שדווח בעבר^{1,2,3}. במאמרה של שנור⁴ היא הסיקה ש-PTSD יכול להימשך כל החיים. ספריו ואחרים⁵ מעניינים שעקב השפעות של חשיפה ללחמה בחבורות מבוגרות יותר, זהו משתנה חברי במחקר של הזדקנות בני אדם. עושר המחקרים של ניצולי השואה מעניק לנו הבנה ראשונית לגבי השפעת הטראומה על-פי אריקסון בין שלמות מול ייאוש, מגורי קריסטל^{6,7}, שתמוך בקונפליקט החמור על-פי אריקסון בין שלמות מול ייאוש, מגורי קריסטל^{6,7}.

אינטגרציה כמשימה עיקרית של הזדקנות. ההתרחשויות הרגילות של הגיל המבוגר. מורכבות הדעת עם אירועי חיים יום וכתובן לטווח ארוך לבהינה מחדש ולמחשבה מחדש על חיי האדם - אוכלת את תצורה, שלא ניתן להימלט ממנו, להתניב מול עברו של אדם ואת הבחירה לקבל את עצמו ואת עברו באהבה או להמשיך לדחות זאת בעס. המשיגיל העיקרי שבו מתקלים ניצולי השואה במהלך חייהם לאחר המלחמה, השפיע על פניוניהם לזיפוי מוסט-טראומטי ושלטיה בפגיעות תוד-נפשויות וכן על הסקירה והערכה של חייהם בגילם המבוגר. אלו הם מצבים מוסט-טראומטיים של דיכאון נפשי, שיש בהם השפעות מאוחרות של אשמת התצור, בושה, קשיים בטיפול בועס, גורמים

* Used by permission from "Clinical Quarterly", Vol. 4, Issue 1, Winter 1994 and Spring 1995.

מחלת פרויקט קבוצתי של ניצולי שואה, ניר-דורק.

38. Lazar A. (1982). The Babies Who Wouldn't Cry, From an Unpublished Manuscript. Quoted after Eisenberg.
39. Levy C. & Tiliand P. (1976). *Betrayal at the Vel d'Hiv*, Hill & Wang, N.Y.
40. Nir Y. (1989). *The Lost Childhood* Harcourt, Brace & Jovanovich, N.Y.
41. Rowe J.W. (1989). The Clinical Impact of Physiologic Changes with Aging, in: *Geriatric Psychiatry*, eds. Busses E.W. & Blazer D.G., American Psychiatric Press, Washington D.C., pp. 35-64.
42. Shappel N. (1974). Rescuing Children from the Ghetto in Soup Pots, from: *Witness to Truth*, David McKay Co. Quoted after Eisenberg, New York.
43. Shrieger M. (1946). *Nerol Meukolim* (Burnt Out Lights) Am Oved. Quoted after Eisenberg, Jerusalem.
44. Siegler I.C. & Poon L.W. (1989). The Psychology of Aging, in: *Geriatric Psychiatry*, eds. Busses E.W. & Blazer D.G. American Psychiatric Press Washington D.C., pp. 163-202.
45. Strzelecki A. (1974). *Wyzwolenie Oswiecimia*, in: *Zeszyty Oswiecińskie* (III). Wydawnictwo Państwowego Muzeum w Oswiecimiu, Oswiecim.
46. Spitz R.A. & Wolf K.M. (1946). *Anaclitic Depression: An Inquiry Into the Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood*, II, *Psychoanalytic Study of the Child*, 2, International Universities Press, New York, pp. 313-342.
47. Szwajger A. (1990). *I Remember Nothing More. The Warsaw Childrens Hospital and the Jewish Resistance*, Pantheon Books, N.Y.
48. Van der Kolk B. (1988). The Trauma Spectrum: The Interaction of Biological and Social Events in the Genesis of the Trauma Response, *Journal of Traumatic Stress*, 1(3), pp. 273-290.
49. Volkan V. (1981). *Linking Objects and Linking Phenomena*, International Universities Press, N.Y.
50. Wiesel E. (1969). *Night*, Avon Books, N.Y.
51. Winnicott M. (1991). *Personal Communication*.
52. Winnicott M. (1979). *Hunger Disease*, John Wiley & Sons, N.Y.
53. Wolfheim N. (1966). *Psychoanalyse und Kindergarten*, Ernst Reinhardt Verlag, Basel.